

EVA WISÉHN

Hermes, Crescent, Fram och Nordstjernan

– symboler för det cyklande folket i Cykelsala

Att Uppsala och cyklar lever i symbios är känt sedan länge. Det finns få städer i Sverige som kan visa upp ett flitigare cyklande.

Cykelverkstäder

År 1873 öppnade Anders Nyman en verkstad för tillverkning av kirurgiska instrument på Dragarbrunnsgatan 25. Eftersom Nymans hade verktygen började de ganska snart att reparera velocipeder som börjat synas på stadens gator. Slutligen, år 1888, tillverkade verkstaden egna höghjulingar. Till en början var tillverkning mycket blygsam.

Då Anders Nyman dog 1889, endast 49 år

gammal, tog hans änka över verksamheten och ledde den till dess att sönerna, Adolf Fredrik och Jan, tog över firman 1893. Firman fick då namnet *A.F. & J. Nymans instrumentmakeri och velocipedfabrik*. Man tillverkade 10 velocipeder under år 1894 och verksamheten utökades och utvecklades så att de snart behövde större lokaler. Adressen blev nu Dragarbrunnsgatan 28. Här lanserades 1894 cykeln *Hermes*. Ett vackert emaljerat märke med cykelns och verkstadens namn fästes på ramen. Detta märke i miniformat kunde även bäras som rocknål.

Ganska snart blev också lokalerna på Dragar-

Fig 1. Cykelsala i september 2008 utanför Carolina Rediviva.

Fig 2-3. Märke från en cykel tillverkad vid Nymans verkstäder samt en nål med Nymans verkstäders märke.

brunnsgatan 28 för trånga och 1895 bytte företaget återigen adress, denna gång till Svartbäcksgatan 8. Nu började de sälja, inte bara egentillverkade cyklar utan också, importerade cyklar. Ungefär 100 cyklar tillverkades 1896 men betydligt fler såldes. Firman blomstrade och 1898 hade man 48 anställda.

För att skapa nytt kapital ombildades företaget 1899 och blev ett aktiebolag, *Aktiebolaget Nymans verkstäder*. En omfattande cykeltillverkning med upp till 2000 cyklar om året kom igång.

Men *Nymans Verkstäder* var inte de enda cykeltillverkarna i Uppsala. De konkurrerade bland annat med firman *B. Bernh. Öberg & Co*, på Svartbäcksgatan 14, om kunderna. Öbergs hade startat sin verksamhet 1897. Cykeln *Hermes* från Nymans och *Fram* från Öbergs var resultatet av deras försök att överglänsa varandra.

Öbergs lade ner cykeltillverkningen 1904 och bytte namn och inriktade sig på separatorer istället. *AB Josef Eriksson* på Svartbäcksgatan 10, senare S:t Persgatan 22, tog över firman 1905 och

fortsatte tillverkningen av cykeln *Fram*.

År 1910 eldhärjades Nymans lokaler på Dragarbrunnsgatan 10. Efter denna förlust slutade man med detaljförsäljningen och koncentrerade sig på cykeltillverkningen. Det som återstod av lagret och inventarierna såldes till *Josef Eriksson* som hade cykeltillverkning strax intill.

Mellan 1910 och 1920 kom produktionen upp till 24000 cyklar per år! När Adolf Fredrik dog 1921 fortsatte Jan Nyman att driva firman fram till 1923. År 1931 gick verkstaden ihop med Stockholmsfirman *August Lindblad* som tillverkade *Crescent* och *Drott*. Tillverkningen av Crescentcyklarna flyttades alltmer över till Uppsala. Lindblad var den som aktivt arbetade med marknadsföringen av cyklarna bl.a. genom att stå som värd för de så kallade landsvägstävlingarna. Han hade två stall, de röda *Hermes*-cyklisterna från Uppsala och de gula *Crescent*-cyklisterna från Stockholm.

Firman växte ännu en gång genom att gå ihop med *Vega*-tillverkaren från Linköping. År 1939 ingick också tillverkaren av *Nordstjernen* från Stockholm i den nymanska sfären och produktionen flyttade till Uppsala. I och med detta bytte verkstaden ännu en gång namn, *Nymanbolagen AB*.

Cyklarna utvecklades och förbättrades genom åren. Bland annat kom cykeln *Crescent* att så småningom slå ut *Hermes* på marknaden. Nymans tillverkade också motorvelocipeder.

Den 12 mars 1963 rullade den sista cykeln ut ur Nymans verkstad. En fantastisk cykelepok var slut. Men det var först på 1970-talet som cykeltillverkningen i Uppsala helt upphörde i samband med att tillverkningen av *Fram*-cyklarna övergick till Helsingborg.

Fig 4. Nymans verkstäder i Uppsala 1918.

Fig 5. Annons för Svenska Veckan.

Svenska veckan

Den 29 april till 6 maj 1911 firades Svenska veckan i Uppsala. Det var en stor manifestation för att gynna svensk industri. Det blev ett storsvenskt firande med konsertprogram och högtidstal av riksantikvarien Oscar Montelius och landshövding Hjalmar Hammarskjöld.

Till minne av denna vecka lät Aktiebolaget Nymans verkstäder prägla en jetong i aluminium. Jetongen visar på åtsidan verkstaden i fågelperspektiv. Det ryker ur skorstenarna och verksamheten är i full gång. Hela kvarteret med uthus och trädgård finns med på bilden. I en båge över verkstadsområdet står AKTIEBOLAGET/NYMANS VERKSTÄDER/UPSALA och under i en båge SPECIALFABRIK/FÖR VELOCIPEDER.

På framsidan syns den svenska flaggan på en stång. Korset ser ut att vara fäst med nitar mot bakgrundstyget. En symbol för verkstadens främsta verksamhet, nämligen att hopfoga metalledar. Längs kanten över flaggan finns texten GYNNA SVENSK INDUSTRI. Till vänster om flaggan står MINNE FRÅN/SVENSKA/VECKAN/I UPSALA och till höger DEN 29 APRIL/6 MAJ/1911.

Cykelklubbar

Allt cyklande gav anledning till att grunda cykelklubbar där intresserade kunde samlas och ha olika evenemang. Första cykelklubben i Sverige fanns Göteborg. Där grundades 1882 Göteborgs Velocipedklubb.

Sedan kom cykelklubbarna på löpande band. Stockholms velocipedförening grundades 1884, Stockholms Bicycleklubb 1885, Malmö Velocipedklubb 1886 och Helsingborgs Velocipedklubb 1887, Stockholms allmänna velocipedklubb grundades 1894 och 1900 grundades Svenska Velocipedförbundet, föregångare till det år 1934 grundade Svenska Cykelförbundet.

År 1888 grundades Svenskt Hjulförbund, en riksorganisation, vars främsta uppgift var att stödja och främja cykelturismen och cykelsporten. Man anordnade gemensamma cykelutfärder och klädde sig i föreningsuniform vid dessa "utritter". För medlem i förbundet gavs rabatt på reparationer utförda av Nymans verkstäder. År 1899 uppgick förbundet i Svenska Turistföreningen.

1899 grundades också Velocipedklubben Spurt. Den lades ner redan 1901.

Cykeln popularitet var så stor att den också flitigt användes i marknadsföringen för olika firmor. Vinhandelsfirman Ed. Blanchy & Co tyckte att motivet med en bevingad gycklare som levererar vin var en lämplig nyårshälsning.

Fig 6-7. Nymans verkstäders jetong till minne av Svenska veckan 1911.

Fig 8a. Göteborgs velocipedklubb grundad 1882. Medalj med blåvitt band, silver, 30 mm.

Fig 8b. Stort och litet märke, fränsidan för inskription. Silver, 22 mm.

Fig 9a. Stockholms Bicycleklubb 1885. Brons, 31 mm. KMK 101 199.

Fig 9b. Biljett tur och retur till Södertälje med ångfartyget Tynnelsö utfärdad för Stockholms Bicycleklubb från 14 augusti 1892.

Fig 10a. Malmö Velocipedklubb 1886 belöningsmedalj. Silver, 32 mm.

Fig 10b. Malmö Velocipedklubb. Silver, 24 mm. Osignerad jetong.

Fig 11. Helsingborgs Velocipedklubb 1887.

Fig 12. Stockholms allmänna velocipedklubb 1894.

Fig 13. Svenska Velocipedförbundet 1900 belöningsmedalj. Silver och brons, 34 mm. KMK 26 259g och 101199.

Fig 14. År 1934 inleddes distriktsrepresentationen i förbundet. Den gamla logotypen behölls till en början för Svenska Cyckelförbundet.

Fig 15b. Medlemskort i Svenskt Hjälpförbund från 1892-93 för Herr Studerande Gust Sandlund i Stockholm. Undertecknat av ...ström i Kristianstad.

Fig 15a. Svenskt Hjälpförbund 1888 belöningsmedalj.

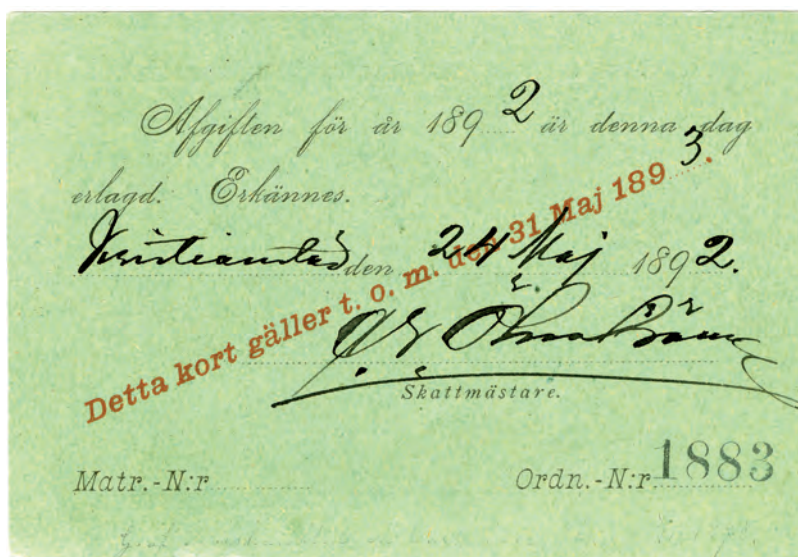

Fig 16. Velocipedklubben Spurt, 1899, belöningsmedalj. Med och utan blå/gul/grönt band, brons, 36 mm.

Fig 17. Nyårshälsning med cykelbud från vinhandeln Ed. Blanchy & Co.

Fig 18. Upsala Hjulsportförening. brons, 28 mm, att bäras i band.

Fig 19a. Cycklist-klubben lät vid något tillfälle göra en jetong. Tenn, 41 mm diam. KMK 26 762:8.

Fig 19b. Upsala Cycklist-Klubb 1893. Brons, 34 mm i diameter.

Fig 20. Medalj präglad för Uppsala cykelklubb, UCK, 1906. KMK 23 119:63. Brons, 31 mm. Blått/gult/rött/svart/rött/gult/blått sidenband, präglad av firman Alois Ritter i Stockholm.

Cykelklubbarna i Uppsala

Uppsalas cykelklubbar stod i nära kontakt med Nymans verkstäder, som bl.a. skänkte pokaler och vandringspris till tävlingarna. Nymans förstod tidigt värdet med att förknippas med de främsta inom cykelsporten. Det finns ett antal medaljer förknippade med de olika cykelklubbarna.

Uppsala Hjulsporförening bildades troligen i slutet av 1880-talen av studenter i Uppsala. Det är okänt när klubben upphörde. Stockholms Velocipedklubb anordnade också 1892, tillsammans med Uppsala Hjulsporförening, den första hastighetstävlingen på distansen 10.000 meter, öppen för alla svenskar. Segraren var Gustaf Fjæstad. Åren 1892 och 1893 gick ett av cykelsportens mest klassiska cykellopp, nämligen Mälaren runt. Tävligen återkom 1901 och därefter i stort sett varje år fram till 1986.

Klubbens medalj visar på åtsidan en cyklist som precis passerar målet. Omskriften lyder: UPPSALA HJULSPORTFÖRENING. Frånsidan med en lagerkrans som omger en slät yta för inskription. Brons, 28 mm diam.

Uppsala cyklist-klubb grundades 1893 men upphörde redan 1901. Om denna klubb finns nästan inget skrivet. Klubben lät emellertid göra klubbmärken. Det ena har på åtsidan omskriften UPSALA / CYCLIST-KLUBB. Centralt över hjulnavet finns Uppsalas stadssköld. Frånsidan slät. Tenn, 41 mm diam.

Det andra har en ögla upptill och bygel för band. Visar ett cykelhjul snett framifrån på vars däck står, UPPSALA CYCLIST KLUBB. Till höger om hjulet står STIFTAD/1893. Omskriften lyder UTHÅLLIGHET OCH KRAFT BELÖNAS. Till vänster finns en eklövskvist. Frånsidan slät för inskription. Brons, 34 mm diam.

Uppsala Cykelklubb (UCK) bildades 14 oktober 1906, och ansågs länge vara en av Sveriges förnämsta klubbar genom sina duktiga långdistanscyklister. Klubben lät prägla en medalj. Åtsidan visar en segergudinna som håller upp segerkransen. I bakgrunden syns två tävlingscyklister. Segergudinnan lutar sig mot ett hjul med bokstäverna U/C/K och en sköld med ett lejon. Nederst längst kanten årtal och datum 19 14/10 06. Medaljen ska bäras i svart vattrad sidenrips med röda-gula-blå kantränder. Troligen formgiven av firman Alois Ritter i Stockholm. Brons, 31 mm diam.

Cykelklubben *Union* bildades 6 januari 1908 i Uppsala. Då klubben gick med i Riksförbundet ändrades namnet till *CK UNI*. Troligen är klubben UNI en underförening till Uppsala Cykelkubb. Klubben delade ut en medalj präglad i silver, 31

Fig 21a. Medalj för Cykelklubben UNI i Uppsala 1908. Med och utan röd/svart band, silver, 31 mm. KMK 23 119:11.

mm i diameter. Åtsidan visar inom en inre cirkel en cyklist mellan två korslagda vimplar. Vimpeln kors är utformat som nitade plåtbitar. Till höger under vimpeln finns en ekkvist, till vänster under vimpeln en lagerkvist. Under cyklisten finns bokstäverna C-K/U. Ovanför cyklisten anges årtal och datum 19 6/1 08. Omskriften lyder CYKELKUBBEN – UNI / UPSALA. Frånsidan med en ekkran, fältet tomt för inskription. Medaljen, utan pålagd lagerkrans, bärs i röd vattrad sidenrips med svarta kantränder. Tillverkad av firman Alois Ritter i Stockholm. Silver, 31 mm diam.

En bronsmedalj med samma utseende som ovan beskrivna men med på åtsidan pålagd lagerkrans och med angivandet av tillverkaren, C.G. Hallberg på frånsidan, visas nedan.

Ytterligare en medalj har en åtsida som är lik den föregående medaljen. Frånsidan med en lagerkvist längst vänsterkanten. I övrigt är fältet fritt för inskription. Längst ner finns tillverkarens namn RITTER.

Klubben hade t.o.m. 1945 hela 13 individuella SM-vinster och 5 lagvinster. Klubben har anordnat ett par av de största och mest traditionsrika tävlingarna inom cykelsporten i Sverige, nämligen Skandisloppet och Hermesloppet.

Idag finns *Uppsala Cykelförening*, en relativt ny-startad förening grundad 25 mars 2006. Syftet är att bevaka villkoren för vardagscyklismen.

Fig 21b. Samma medalj som föregående men med på åtsidan pålagd lagerkrans, upptill en ögla. Brons, 31 mm. KMK 21 128:2.

Fig 21c. Liknande medalj. Frånsida med lagerkvist längs vänsterkanten. Silver, 31 mm diam. KMK Fig 23 117:10

Cykeltävlingarna

När cykeln väl introducerats blev den nästan omedelbart ett tävlingsredskap. Det första cykelloppet i Norden arrangerades 1882 på Tivoli i Köpenhamn och redan 1886 anordnades Sveriges första cykeltävling i Slottsskogen i Göteborg. Den första längre distanstävlingen anordnades 1888 av Stockholms Velocipedförening. Man cyklade sträckan Rotebro – Märsta – Rotebro, ca 40 km. Uppsala fick ofta stå värd för cykeltävlingar. *Skandisloppet* är det äldsta loppet arrangerat av en klubb. Det första loppet gick 1909.

Hermesloppet kördes 1922-26, Uppsala-Rättvik-Uppsala, en sträcka på 600 km i två etapper. Naturligtvis kördes loppet på en Hermes-cykel från Nymans verkstäder.

Långdistanscykling började tidigt som en tävlingsgren. I tävlingen "Mälaren runt" cyklade Henrik Morén på en Hermes från Nymans verkstäder.

Harry Stenqvist, som vann en guldmedalj i långdistans på cykel vid Olympiska spelen i Ant-

werpen 1920 cyklade också han på en Hermes. Tävlingarna var väl arrangerade, och de svenska deltagarna var i toppform. Sverige kunde glädja sig åt totalt 7 guld-, 6 silver- och 12 bronsmedaljer i olika idrottsgrenar.

- Landsvägslopp 160 km
 - Harry Stenqvist, guld. Han vann på tiden 4 timmar 40 minuter 1,8 sekunder.
- Landsvägslopp 160 km lag
 - Harry Stenqvist, Ragnar Malm, Axel Wilhelm Persson & Sigfrid Lundberg, silver
- Cyklisten Ragnar Ragge Malm tävlade på en cykel av märket Fram. Liksom Gunnar Sköld som vann det första landsvägsvärldsmästerskapet 1921 i Köpenhamn.

Cykeln har med andra ord länge varit och är än idag ett viktigt fortskaffningsmedel i Uppsala. Den blev också tidigt ett populärt tävlingsredskap.

Fig 22. Det första cykelloppet i Norden gick på Tivoli i Köpenhamn 1882.

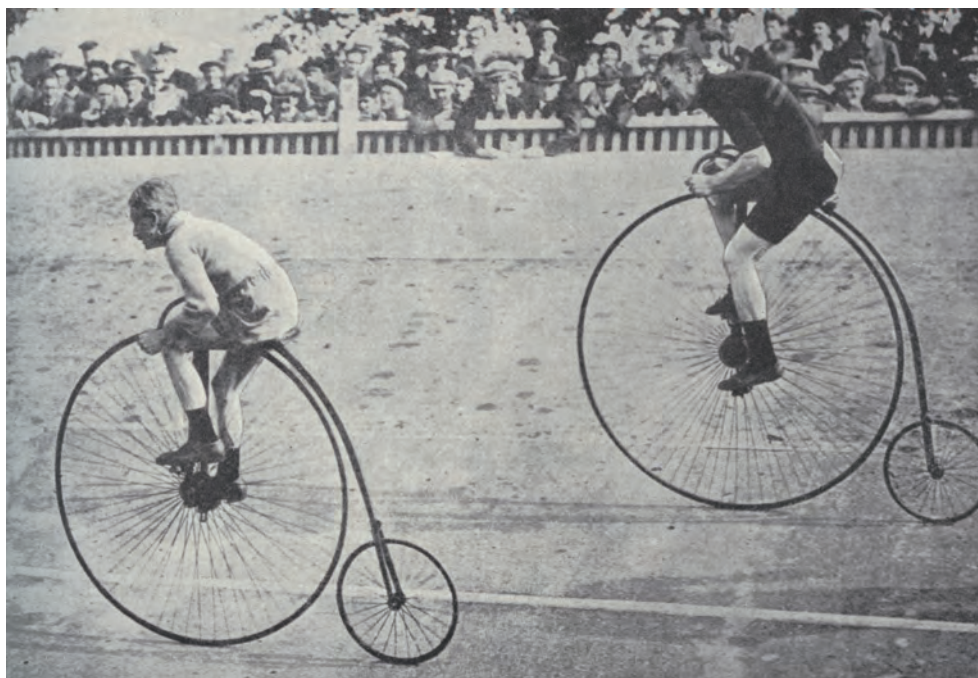

Fig 23. Velocipedtävling på 1880-talet.

Fig 24. Olympisk medalj från Antwerpen 1920.

Fig 25. Annons med segraren Morén på en Hermes.

Litteratur

Berg, Kerstin. Nymans, en cykelfabrik i Uppsala. Uppland. Årsbok 1988

Darphin, Jean-Paul. Nymans verkstäder. Cykelgiganten i lärdomsstaden Uppsala. Kristianstad 1995.

Ekström Gert, Svenskarna och deras velocipeder. Sundsvall 1984.

Nordisk Familjeboks Sportlexikon. Stockholm 1939.

Wiséhn, Eva. Svenska veckan i Uppsala. Svensk Numismatisk tidskrift 1996/2.

<http://www.cykelhistoria.se/hermes.html> 2008-08-25

<http://www.cykelhistoria.se/framcyklar.htm> 2008-06-06

<http://svenskidrott.se/Organisation> 2008-08-25

<http://www.scf.se> 2008-08-25

Med tack till Per Agius, Folk rörelsearkivet i Uppsala län för information.

Bilder

Samtliga foton tagna av Gabriel Hildebrand.

Summary

This essay shows, through tokens and medals, the importance of bicycles in Uppsala. It is a long known fact that Uppsala and bicycles live in a symbiosis and there are few towns in Sweden that can show more bicycling.

When Alfred Nyman in 1873 started his workshop for surgical instrument and started mending bicycles he in fact started a movement. The firm, *Nymans Verkstäder*, grew and was soon one of largest bicycle industries in Sweden.

Connected to the bicycle industry were the bicycle clubs. The first club in Uppsala, *Uppsala Hjulsportförening*, was founded in the 1880s, the latest, *Uppsala Cykelförening*, was founded in 2006.

Also connected to the industry were the bicycle races which often were sponsored by the industry. Early races like Skandisloppet and Hermesloppet were open for all bicycle racers in Sweden. At the Olympic Games in Antwerpen in 1920 the Swedish bicycle racers won 7 gold-, 6 silver- and 12 bronze medals. And of course they raced on bicycles from Uppsala, the Hermes.

Fig 26. Cyklister på rull. Små cyklar som far omkring, de hörs nästan ingenting, lite rassel och lite pling ...